

УДК 005.52:005.334

**ЕКОНОМІЧНІ РИЗИКИ, НЕБЕЗПЕКИ, ЗАГРОЗИ:
СУТНІСТЬ ТА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК****Семенютіна Т.В.**

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
Проведено критичний аналіз трактування ризику як небезпеки або загрози. Наголошено на доцільності їх чіткого розмежування. Досліджено взаємозв'язок та взаємозалежність економічної категорії «ризик» з поняттями «небезпека» та «загроза». Уточнено та деталізовано понятійно-категоріальний апарат теорії ризику.

Ключові слова: ризик, небезпека, загроза, фактори ризику

Critical analysis of the interpretation of risk as a danger or threat was executed. The appropriateness of its clear distinction was emphasized. Interrelation and interdependence between economic category «risk» and notions «danger» and «threat» was researched. The term base of risk theory was clarified and detailed.

Keywords: risk, danger, threat, risk factor

Актуальність проблеми. Складний процес трансформації економічних відносин в Україні, що характеризується динамічністю і суперечливістю ринкових перетворень, ставить суб'єктів господарювання перед необхідністю прийняття ризикованих управлінських рішень. Успіх у конкурентній боротьбі сьогодні став неможливим без формування ефективного механізму ризик-менеджменту на підприємстві, спроможного мінімізувати можливі негативні наслідки ризику на шляху досягнення бажаних цілей. Саме тому в останні роки спостерігається підвищення інтересу до теорії ризику як серед науковців, так і менеджерів різних рівнів.

Аналіз останніх наукових досліджень. Фундаментальні основи ризикології закладено в працях таких зарубіжних економістів як Дж. Мілль, Н.У. Сеніор, А. Маршалл, А. Пігу, Дж. Фон Нейман, Ф. Найт, Й. Шумпетер, Дж. Тобін, Ф. Блек, Р. Мертон, Ф. Модільяні, М. Міллер, В. Шарп, Г. Марковіц. Значний вклад у дослідження проблематики ризику зробили також вчені України та інших країн СНД: А.П. Альгін, І.Т. Балабанов, Ю. Блех, У. Гетце, В.В. Вітлінський, П.Г. Грабовий, В.М. Гранатуров, М.В. Грачова, М.Г. Лапуста, В.В. Лук'янова, А.А. Петросов, К.С. Ман-

гуш, О.Л. Устенко, В.М. Хобта, Г.В. Чернова, О.І. Ястремський та ін.

При цьому, незважаючи на те, що розробка науковцями теорії ризику триває вже більше двох століть, єдиного цілісного підходу до трактування сутності цієї складної та багатогранної категорії все ще не сформовано. Відповідно не розроблено і єдину загально визнану універсальну термінологію ризикології як науки. В опублікованих наукових працях спостерігається нечіткість у розмежуванні, а часто й повне ототожнення, ризику з небезпекою, загрозою, невизначеністю, непевністю, ймовірністю, збитками тощо. Разом з тим ефективна організація процесу управління ризиком є неможливою без чіткого усвідомлення його сутності та змісту.

Метою роботи є уточнення та деталізація понятійно-категоріального апарату теорії ризику за результатами дослідження сутності, взаємозв'язку та взаємозалежності економічної категорії «ризик» з поняттями «небезпека» та «загроза».

Викладення основного матеріалу дослідження. Емпіричні основи теорії ризику формувались повсякденною різносторонньою діяльністю людей впродовж багатьох століть. Ще на ранніх етапах розвитку цивілізації, усвідомлюючи або інтуїтивно відчуваючи можливість виникнення небезпеки – голоду, холоду, смерті тощо, людина боролась за своє існування, намагаючись уникнути, побороти чи принаймі зменшити негативний вплив різноманітних природних загроз.

Основоположником ризикології як напряму наукових досліджень вважають німецького математика Й. Тетенса. У своїй праці «Вступ до розрахунку життєвої ренти і право на її отримання» (1786 р.) він запропонував розглянути половину величини середньоквадратичного відхилення як міру ризику, вважаючи його обсягом очікуваного збитку страхового закладу, що виникає за умовами договору страхування.

Проведений нами аналіз історії економічних вчень дав змогу виокремити дві найбільш поширені теорії ризику: класичну та неокласичну. Класична теорія, засновниками якої прийнято вважати Дж. Мілля та Н. Сеніора (перша половина ХІХ ст.), ототожнює економічний ризик з математичним сподіванням збитків, що можуть виникнути в процесі реалізації обраного рішення [12]. Згідно неокласичної теорії, основоположниками якої були А. Маршалл та А. Пігу (20-30 рр. ХХ ст.), поведінка

економічного суб'єкта обумовлена концепцією граничної корисності. Так, підприємець, що працює в умовах невизначеності, в процесі прийняття господарських рішень керуватиметься двома критеріями: розміром очікуваного прибутку та величиною його можливих коливань [3]. При цьому гарантований прибуток матиме для нього більшу цінність, ніж сподіваний такого ж розміру, але ймовірнісного характеру. Отже, якщо класична школа головну увагу акцентує на загрозі отримання збитків, то представники неокласичної – на можливості досягнення бажаних цілей, розглядаючи збиток лише як один із можливих наслідків діяльності в разі відхилення від поставленої мети.

Подальше вдосконалення теоретичних, методологічних та прикладних аспектів ризикології було предметом дослідження таких всесвітньо відомих вчених ХХ ст. як Л.Заде, Ф.Найт, Дж. Нейман, Г.Марковіц, О.Моргенштерн, Ф.Модільяні, Ф.Рут, Дж.Тобін, Дж. Р. Хікс, В.Шарп і ін.

Найбільш ґрунтовною першою працею з проблем ризику в Україні по праву можна вважати книгу В.В.Вітлінського та С.І.Наконечного „Ризик у менеджменті”, в якій наведено визначення сутності ризику як об'єктивно-суб'єктивної категорії, що пов'язана з подоланням невизначеності та конфліктності у ситуації неминучого вибору і відображає міру (ступінь) досягнення сподіваного результату, невдачі та відхилення від цілей з урахуванням впливу контрольованих та неконтрольованих чинників за наявності прямих та зворотніх зв'язків [4].

При цьому варто звернути увагу на те, що в сучасній вітчизняній та зарубіжній літературі наводяться досить різноманітні трактування ризику, а це свідчить, що попри численні дослідження серед науковців і досі не сформовано єдиної позиції щодо розуміння сутності цієї важливої економічної категорії. Більше того, за останній час опубліковано цілий ряд наукових праць, в яких ризик ототожнюється з небезпекою або загрозою, (табл. 1), що є серйозною методологічною помилкою.

На нашу думку, економічний ризик – це ситуативний аспект діяльності суб'єкта господарювання, що виникає у випадку прийняття управлінських рішень на користь обрання альтернатив ймовірнісного характеру, потенційно здатних генерувати шанси досягнення бажаних цілей попри наявність різного роду небезпек та загроз; він відображає можливість негативного відхилення фактичних результатів діяльності

від запланованих. Відповідно небезпеки та загрози слід розглядати як фактори ризику і в жодному разі не ототожнювати з ним самим.

*Таблиця 1. Тракткування сутності економічної категорії «ризик»
окремими сучасними науковцями*

Визначення	Автор	Праця
Ризик - це можлива небезпека. Ризик - можлива небезпека втрат, які витікають із специфіки тих чи інших явищ природи та видів діяльності людського суспільства.	Альгин А.П. Балабанов И.Т.	Грани экономического риска Риск-менеджмент
Ризик - це небезпека втрати ресурсів підприємства, недоотримання ним доходу або поява непередбачених витрат. У більш загальному випадку підприємницькі ризики - це невизначеність кінцевого результату та наслідків діяльності підприємства як у цілому, так і окремих його операцій (угод). Іншими словами, це неповнота знань щодо ефективності запланованих операцій та операцій, що вже проводяться.	Бочкарников В.П. та ін.	Риски во внешнеэкономической деятельности предприятия
Ризик - це міра очікуваної невдачі; небезпека настання для здорової людини несприятливих наслідків, визначених втрат; можливий збиток чи невдача в комерційній справі; небезпека, за якої проводиться страхування майна.	Бузько И.Р.	Экономический риск и управление инновационной деятельностью предприятия
Ризик - ймовірність (загроза) втрати підприємством частини своїх ресурсів, недоотримання доходу чи поява додаткових витрат у результаті здійснення певної виробничої та фінансової діяльності.	Грабовський П.Г., Петрова С.Н. та ін.	Риск в современном бизнесе
Ризик - ймовірність (загроза) втрати ринковим суб'єктом частини доходу в результаті здійснення певної виробничої і (або) фінансової діяльності.	Карась Л.Ю.	Принятие управленческого решения с учетом риска
Категорію «ризик» можна визначити як небезпеку потенційно можливої, ймовірної втрати ресурсів чи недоотримання доходу у порівнянні з варіантом, який розрахований на раціональне використання ресурсів у даному виді підприємницької діяльності. Іншими словами, ризик - це загроза того, що підприємець понесе збитки у вигляді додаткових витрат або отримає дохід нижчий від того, на який він розраховував.	Лапуста Л.Г.	Риски в предпринимательской деятельности
З ризиком пов'язано два випадки - ймовірність (загроза) втрати підприємством частини своїх ресурсів, недоотримання доходу чи поява додаткових витрат і (або), навпаки, можливість отримання значної вигоди (доходу) в результаті здійснення підприємницької діяльності.	Цай Т.Н., Грабовський П.Г., Манинда Б.С.	Конкуренция и управление рисками на предприятиях в условиях рынка

Аналіз даних табл. 2 та табл. 3, в яких систематизовано найбільш типові трактування категорій «небезпека», та «загроза» сучасними науковцями, свідчить про відсутність на сьогоднішній день єдиного підходу до розуміння їх змісту. Однак, при цьому очевидною є така спільна риса досліджуваних понять як можливість одержання певних негативних наслідків діяльності, недоодержання вигоди, заподіяння шкоди тощо.

Таблиця 2. Визначення поняття «небезпека» у науковій літературі

Визначення	Автор
Небезпека – це об'єктивно існуюча можливість негативно-го впливу на якість явище, систему, механізм, соціальний організм, унаслідок чого йому може бути заподіяна шкода, що призведе до занепаду, кризового стану тощо.	М. Єрмошенко [7]
Небезпека – це цілком усвідомлена, але не фатальна ймовірність заподіяння шкоди, обумовлена наявністю об'єктивних або суб'єктивних чинників.	Є. Олейніков [10]
Небезпека – це заподіяння шкоди важливим національним інтересам і національній безпеці в обмежених (локальних) масштабах.	В. Манілов [8]
Небезпека – це існуюча або потенційна можливість дії загрози, вплив якої може завдати шкоди будь-якому суб'єкту чи об'єкту.	М.Ю. Погосова [11]
Небезпека (національна) – це практичні дії однієї держави (або їх груп), юридичних осіб щодо завдання шкоди національним інтересам іншої країни, тобто процес безпосереднього практичного завдання шкоди національним інтересам держави.	Н.Нижник, Г.Ситник, В.Білоус [9]

Академічний тлумачний словник української мови [1] наводить трактування, згідно яких досліджувані поняття є синонімами:

1) загроза – можливість або неминучість виникнення чогось небезпечного, прикрого, важкого для когось, чогось; те, що може заподіювати будь-яке зло, якусь неприємність;

2) небезпека – можливість якогось лиха, нещастя, якоїсь катастрофи, шкоди тощо; стан, коли комусь, чомусь щось загрожує.

Незважаючи на досить тісний взаємозв'язок, на наш погляд, поняття «небезпека» та «загроза», мають різне смислове значення. Вважаємо, що загрози виникають на стадії переходу небезпек із пасивної форми в активну, коли потенційні можливості негативного впливу трансформуються у конкретні наміри чіткого адресного спрямування.

Таблиця 3. Визначення поняття «загроза» у науковій літературі

Визначення	Автор
Загроза – це конкретна і безпосередня форма небезпеки або сукупність негативних чинників чи умов.	М.Єрмошенко[7]
Загроза – це сукупність умов, процесів, факторів, які перешкоджають реалізації національних економічних інтересів або створюють небезпеку для них та суб'єктів господарської діяльності.	О.Ареф'єва, В.Кузенко [2]
Загроза – це найбільш конкретна та безпосередня форма небезпеки або сукупність умов і факторів, які створюють небезпеку інтересам громадян, суспільства та держави, а також національним цінностям і національному способу життя.	Є.Олейніков [10]
Загроза – це наявність негативних чинників, які здійснюють дестабілізуючий вплив на функціонування економіки регіону, порушуючи її стійкість до задоволення потреб населення	З.Герасимчук, Н.Вавдіюк [5]
Загрози – це фактори, що безпосередньо чи у перспективі унеможливають або ускладнюють реалізацію національних економічних інтересів, створюючи перешкоди на шляху нормального розвитку економіки, небезпеку державній незалежності та добробуту народу.	Б.Губський [6]

Графічна інтерпретація взаємозв'язку між досліджуваними категоріями наведена на рис. 1.

Рис. 1. Взаємозв'язок ризиків, небезпек та загроз діяльності суб'єкта господарювання

Висновки. Таким чином, економічний ризик виникає в тому випадку, коли в процесі прийняття управлінських рішень обираються альтернативні варіанти дій із ймовірнісним характером очікуваних результатів (зважаючи на наявність небезпек та загроз), які є найбільш вигідними для забезпечення досягнення встановленої мети в разі їх успішної реалізації. В свою чергу небезпеки та загрози слід розглядати як фактори ризику, тобто причини можливого негативного відхилення фактичних результатів від запланованих. При цьому пріоритетними факторами ризику є загрози, оскільки на відміну від небезпек, вони відображають не просто потенційну можливість, а конкретні наміри здійснення негативного впливу на діяльність суб'єкта господарювання.

Однією із перспектив подальших наукових розвідок є дослідження сутності поняття «шанс» як необхідної передумови прийняття будь-якого ризикованого рішення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Академічний тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s>.
2. Ареф'єва О.В. Планування економічної безпеки підприємств: монографія / О.В. Ареф'єва, Т.Б.Кузьменко. – К.:Видавництво Європейського університету, 2005. – 170с.
3. Вітлінський В.В. Ризикологія в економіці та підприємстві: монографія / В.В.Вітлінський, П.І.Великоіваненко. – К.: КНЕУ, 2004. – 480 с.
4. Вітлінський В.В. Ризик у менеджменті / В.В.Вітлінський, С.І.Наконечний. – К.: ТОВ «Борисфен-М», 1996. – 336 с.
5. Герасимчук З.В. Економічна безпека регіону: діагностика та механізм забезпечення / З.В. Герасимчук, Н.С. Вавдіюк. – Луцьк: Надтир'я, 2006. – 244с.
6. Губський Б. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення: Монографія / Б.Губський. – К.: Укрархбудінформ, 2001. – 121с.
7. Єрмошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення / М.М.Єрмошенко. – К.: КНТЕУ, 2001. – 309с.
8. Манилов В. Исследование проблем национальной безопасности: вопросы методологии / В.Манилов // Военная мысль. – 1995. – №5. – С.9-18.
9. Нижник Н.Р. Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку): навч.посібник / Н.Р.Нижник, Г.П.Ситник, В.Т.Білоус. – Ірпінь, 2000. – 304 с.

10. Основы экономической безопасности (государство, регион, предприятие, личность): Учебно-практическое пособие / Под ред. Е.А.Олейникова. – М.: ЗАО Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1997. – 278с.
11. Погосова М.Ю. Структурно-логічний аналіз поняття «Фінансова безпека підприємства» / М.Ю. Погосова // Наука й економіка. – 2008. – № 3. – С. 258– 263.
12. Шумпетер И. Теория экономического развития (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры) / И.Шумпетер – М.: Прогресс, 1982. – 165 с.